

FILOZOFIA – JAZYK – METAFYZIKA – SKUTOČNOSŤ

Filozofia prirodzeného jazyka. Zostavila, preložila a úvodnú štúdiu napísala M. Oravcová. Bratislava, Archa 1992, 256 s.

Referenčné pole filozofie je flexibilné. Filozofia nie je nepodobná útvarom s relatívne stálym *jadrom* (*philosophia perennis*) a s extrémne premenlivým *obalom* otvárajúcim sa novým prístupom riešenia tradičných problémov. V tomto zmysle je filozofia modelom *fluktuatčným*. Svedčí o tom aj orientácia významnej časti súčasnej západnej filozofie na *analytickú aktivitu* a jej obrat k skúmaniu jazyka. Už v roku 1923 C. D. Broad signalizuje nástup „the age of analysis“, neskôr R. Rorty už hovorí o „the linguistic turn“ ako o významnej iniciatíve, ktorá filozofii umožnila objaviť nové horizonty, ktoré – ako sa skoro ukázalo – neboli celkom dostupné, stali sa však viditeľnými. Pred filozofiou sa vynáral problém, ktorého riešenie malo v jej aktivitách dominovať v nasledujúcich desaťročiach (až po súčasnosť).

Ak chceme aspoň naznačiť, o čo ide, je potrebné odlíšiť *analytickú* (alebo kritickú) filozofiu od *špekulatívnej*. Úsilím prvej je „analýza a definícia našich fundamentálnych pojmov, jasná výpoveď a radikálny kriticizmus našich fundamentálnych presvedčení (beliefs)“ ([1], 20); špekulatívna filozofia je produktom presvedčenia (predsudku?), že *sme schopní* dôjsť k všeobecným záverom o povahe univerza i o svojom mieste a poslaní v ňom. Filozofickí analytici predpokladajú, že hranice špekulatívnej filozofie je potrebné konštruovať práve v rovine preskúmania jej fundamentálnych pojmov, ktoré používa(la) nezriedka bez skutočne kritického (logického, sémantického) posúdenia. V tomto zmysle možno iniciatívu G. Fregeho, G. E. Moora, B. Russella, L. Wittgensteina, R. Carnapa, A. J. Ayera, G. Ryla a iných považovať za prejav uvedomenia si významu *kritického, analytického* posúdenia **spôsobov, ako filozofia vyjadruje** svoje vlastné výsledky. Tak sa vymedzovala *prvá etapa* evolúcie analytického hnutia. Zdá sa však, že – ak odhliadneme od podrobných rozborov a interpretácií – táto etapa bola azda až príliš *káratel'ská a kazateľ'ská*, príliš *rigorózna*, pretože stavala na predpokladoch, ktoré sa ukázali byť prinajmenšom sporné (izomorfizmus logických štruktúr jazyka a skutočnosti, logický atomizmus, ideálny jazyk ...). Dôsledkom bola neskoršia transformácia analytickej filozofie na tzv. *lingvistickú filozofiu* alebo *filozofiu prirodzeného jazyka*. Expozícia reprezentatívnych štúdií, prednášok a esejí filozofie prirodzeného jazyka je práve motívom vzniku antológie, ktorá je predmetom našej recenzie.

M. Oravcovou iniciovanému edičnému prístupu dnes už *klasických* štúdií filozofie prirodzeného jazyka možno pripísať *hneď niekoľko* zásluh: vyberá štúdie autorov, ktorí skutočne reprezentujú (dnes už niekoľkodesaťročné) konštituovanie lingvistickej filozofie na scéne filozofického myslenia najmä v anglofónnej oblasti (J. Wisdom, P. Grice, S. Hampshire, P. F. Strawson, P. T. Geach, J. R. Searle, M. Black, J. O. Urmson, L. Linsky, J. Passmore, J. L. Austin). Nie je v tomto zmysle najdôležitejšie, že súpis autorov mohol byť aj širší a že bolo možné zaradiť aj *kritické* štúdie *ne-analytikov* (napr. C. W. K. Mundla [2]). Zistili by sme, že filozofia prirodzeného jazyka až príliš samozrejme akceptuje (nesprávny) predpoklad, „akoby angličtina bola paradigmou všetkých jazykov“ ([2], 125). M. Oravcová preložila celú antológiu s výsledkom, ktorý nie je v našej odbornej filozofickej spisbe celkom obvyklý. Náročnejšie texty si len ťažko možno predstaviť a navyše, v súčasnosti chýba prepracovaná odborná terminológia slovenského jazyka, o ktorú by sa prekladateľ mohol oprieť. Azda by bolo vhodné usporiadať diskusiu – hoci na stránkach odborného časopisu, ktorá by nebola

neužitočnou. V tomto zmysle je M. Oravcová *prvolezcom* – teritórium, na ktorom sa pohybuje, vôbec nie je *bezpečné* a cesty *vrcholom* nie sú ešte známe. M. Oravcová je aj autorkou vstupnej štúdie *Od metafyziky k filozofii jazyka*. Načrtáva v nej genézu a formovanie lingvistickej filozofie ako osobitého typu analytickej filozofickej iniciatívy, svojho druhu *lingvistickej fenomenológie* (J. L. Austin). M. Oravcová so skutočnou akribiou načrtáva nielen históriu a *prenatálny* vek lingvistickej filozofie (Moore, Russell, Wittgenstein), ale aj jej aktuálne záujmové pole, jej tematizáciu. Netvrdí, že vo filozofii prirodzeného jazyka máme vidieť *konečný* obrát či výustenie jej dejinných metamorfóz, odmieta však aj stanovisko, že by bola iba *slepou uličkou* vývinu filozofického myslenia. V jej iniciatívach sa filozofia nazerá v zrkadle vlastnej autokritiky – „svoj program splnila v tom, že pod slnkom filozofie našla miesto pre oprávnenú požiadavku starostlivo, detailne skúmať spôsoby, akými filozofi za takmer 2500 rokov používali jazyk pri výstavbe svojich systémov“ (s. 30). Skutočne ide o „programový dotyk s hranicami filozofie“ bez možnosti rozhodnúť, či ide o jeden z možných jej *koncov* (?), alebo naopak, skutočne produktívny *obrat*.

Antológia *Filozofia prirodzeného jazyka* obsahuje štyri druhy textov tvoriacich základ jej členenia. Čitateľ sa najprv zoznámí s *klasickými* prácami filozofie lingvistickej analýzy z pera G. Ryla, J. Wisdoma, J. L. Austina a S. Hampshire. Má možnosť ponoriť sa do spôsobu práce lingvistického filozofa, ale stretne sa aj s mnohými pochybnosťami vzt'ahujúcimi sa na ambície a produktivnosť lingvisticko-filozofických postupov: sú skutočne všetky filozofické problémy otázkami jazyka, platí celkom a jednoznačne to, čo je mienené *Moorovým paradoxom* (aj E. Cassirer o tomto probléme vedel), mali pravdu B. Russell a R. Carnap, keď presviedčali o tom, že väčšina problémov filozofie pramení z nesprávneho porozumenia jazyka? Mystifikuje nás jazyk (produkujú naše mylné predstavy) *ako celok*, alebo iba niektoré jeho zložky, resp. konceptuálne typy (systematicky zavádzajúce výrazy, kváziontologické výroky, kvázideskripcie, ...)? Je úlohou filozofie iba *spríehľadniť jazyk* (Wittgenstein), odstrániť *filozofické rozpaky* (J. Wisdom) vykorenením *neporiadku* v používaní jazyka? A má sa filozofia zmeniť na nekonečnú *filologickú* prácu (najbližšie mal k tomu J. L. Austin)?

Druhá časť antológie obsahuje štúdie o *referencii* a *význame* (G. Ryle, J. L. Austin, L. Linsky). V analytickej hnutí je problematika *významu* (v jeho rôznych interpretáciách – napr. denotačnou, kontextuálnou či konvencionálnou teóriou) *podstatne dôležitá*. Práve tu sa (ako v ohnisku optiky analytikov) stretávajú metafizické, metafyzické či metalogické úvahy konštituujuce ten či onen prúd analytickej hnutia. Úzko špecifický charakter majú štúdie *Teória rečových aktov* od J. L. Austina, Strawsonova štúdia *O referencii* a Linského štúdia *Referencia a referenty*. Mnoho dôvodov k uspokojeniu tu nájdeme najmä tí, ktorí majú zmysel pre jemné nuansy logicko-lingvistických analýz, resp. tí, ktorí oprávnené poukazujú na malú pozornosť, ktorú venujeme výrazom hovorového jazyka, a to aj vtedy, keď čo i len trocha väčšia pozornosť by nám umožnila uzrieť mnohé (napr. logické, ...) prehrešky, ktorých sa nezriedka dopúšťame. Obdobný charakter má aj tretia časť antológie *Komunikácia, intencia, rečové akty*, do ktorej zostavovateľka zaradila J. L. Austina (*Performatívne výpovede a konštatácie*), P. Grica (*Mienenie a význam*) a J. R. Searla (*Čo je rečový akt*).

Kritické hodnotenie, rekapitulácia a perspektívy analytickej hnutia vo filozofii, resp. lingvistickej filozofie osobitne, a možností riešenia nosných problémov, ktoré sa tak razantne a nalichavo prezentujú na pôde tejto filozofickej iniciatívy, sú čitateľovi k dispozícii v poslednej časti antológie. J. O. Urmson načrtáva *dejiny filozofickej analýzy* v štúdiu, ktorá je pre pochopenie povahy analytickej filozofie *podstatne dôležitá*. Avšak M. Black považuje pôvodné predpoklady, na ktorých sa rozvinula analytická aktivita za mylné, nesprávne. Analýza jazyka mala byť *cestou ku skutočnosti*. Russell veril, že „štúdium gramatiky môže viesť do filozofických otázok oveľa viacej svetla, než filozofi zvyčajne predpokladajú“ (s. 222), v *Traktáte* sa dočítame, že „podstata jazyka musí byť podstatou Sveta“ (5.4711). Po polstoročí for-

movania analytického trendu vo filozofii sa však stretávame s väčšou či menšou rezignáciou na platnosť pôvodných predpokladov: idea *izomorfizmu jazyka a skutočnosti* je zásadne chybná. Vedel to už Wittgenstein a k svojmu omylu sa priznáva v úvode ku *Skúmaniam*. „Niet cesty, ktorá by viedla od gramatiky k metafyzike“ (s. 232) – uzatvára M. Black svoju štúdiu, ktorá je záverečným textom celej antológie.

Vývin lingvistickej filozofie však ukazuje, že rezignácia nebola úplná – vzt'ahovala sa predovšetkým na možnosť odvodzovať *štruktúru sveta zo štruktúry jazyka*. Zmenil sa však – a to podstatne – spôsob využitia analýzy jazyka pre filozofické ciele. Práve týmto smerom, rezignujúc na možnosti *vyčítať* niečo o skutočnosti zo štruktúry jazyka, sa vydali filozofi prirodzeného jazyka. Jazyk *nie je zrkadlom skutočnosti*, je však vhodným nástrojom na vyjadrenie *našej skúsenosti* (aj skúsenosti zo *skutočnosti*). Filozofi prirodzeného jazyka usilujú o preskúmanie možnosti vyjadriť *našu skúsenosť* jazykom.

Štúdium analytickej filozofie predpokladá aspoň čiastočné oboznámenie sa so špeciálnou terminológiou (najmä filozofickej logiky). Čitateľovi vychádza v ústrety Pavel Cmorej, vedec-ký redaktor antológie a autor *terminologických poznámok*, ktoré spolu so stručnými *bibliografickými poznámkami* vzt'ahujúcimi sa na autorov štúdií zaradených do antológie uzatvárajú celú *Filozofiu prirodzeného jazyka*.

Antológia *Filozofia prirodzeného jazyka* sa objavuje na našom knižnom trhu vo vhodnom čase, aj keď možno trochu oneskorene. Doterajšie sporadické zmienky o neskorších etapách evolúcie analytického hnutia vo filozofii nemohli nahradiť ucelenú a najmä korektnú a kompetentnú informáciu o lingvistickej filozofii. M. Oravcová tak (za celú našu filozofickú obec) vyrovnáva podlžnosť voči tomuto nesporne významnému a vplyvnému smerovaniu súčasnej západnej filozofie, bez ktorej by sme si len ťažko mohli predstaviť mozaiku smerov, prúdov, postáv a iniciatív súčasného myslenia vo filozofii. Recenzovaná antológia je *dobře urobená kniha*, ktorá zaujme nielen obec filozofov, ale všetkých, pre ktorých je jazyk predmetom odborného záujmu.

František Mihina

LITERATÚRA

[1] BROAD, C. D.: *Scientific Thought*. Londýn 1923.

[2] MUNDLE, C. W. K.: *A Critique of Linguistic Philosophy*. Oxford 1970.

O MECHANIZMOCH JEDNEJ HISTORICKEJ PODOBY TOTALITNEJ MOCI

P. KÓNYA: *Krvavý súd*. Prešov, E. V. I. Expertízny a vzdelávací inštitút 1992, 135 s.

V historickej pamäti nášho národa sú fixované viaceré udalosti, ktoré si právom zasluhujú prívlastok tragické. Niektoré sú viac, iné menej známe. Medzi tie menej známe možno zaradiť aj tzv. „prešovské, resp. Caraffove jatky“ z roku 1687. Historická reflexia týchto udalostí, vrátane ich dôsledkov v oblasti dobovej duchovnej kultúry, je leitmotívom novej monografie Petra Kónya s príznačným názvom *Krvavý súd*.

Autor sa vo svojom úsilí o komplexné postihnutie uvedenej problematiky mohol heuristicky orientovať len na parciálne výsledky výskumu, ktoré implikuje napríklad práca Jána Rezáka *Theatrum Eperiense anno 1687 erectum seu Laniena Eperiensis* (Lipt. sv. Mikuláš 1931) alebo práca Jána Kváčalu *Dejiny reformácie na Slovensku 1517-1711* (Lipt. sv. Mikuláš 1935).